

pítása éppúgy vonatkoztatható az irodalomra is. Így például az a megállapítása, amely a művészet fejlődése egyenlőtlenségének törvényére vonatkozik: egyrészt azt jelenti, hogy a művészet fejlődése a társadalom fejlődéséhez viszonyítva is egyenlőtlen, és egyenlőtlen a fejlődés magán a művészetben belül. Az irodalom egyenlőtlen fejlődésének gondolata a magyar tudományosságban kidolgozottabb formában az irodalmi zónák elméletében jelentkezett először, a hatvanas évek elején. Másik jelentős gondolata, hogy a művészi tükrözés sajátosságát a közvetettségben jelöli meg, vagy mint írja, „a művészetben a valóságos világ, a valóság nem mint közvetlen valóság, hanem mint tudatosult valóság jelenik meg, amely sajátosan fejeződik ki”, és ezt a tudatosult valóságot az ember mindennapi gyakorlata, „társadalmi viszonyai és világnézete” határozzák meg.

Visszaulva a hagyományhoz való viszony kérdésére: Mácza felfogása szerint a szocializmus művészete minden előző művészet egészének az örököse: „Mi örököljük a múlt egész gazdagságát, és világfelfogásunk folytán úgy tudjuk

értékelní ezt a gazdagságot, ahogy előttünk senki sem; meg tudjuk találni benne mindazt az értéket, amely eddig el volt rejtve vagy zárva. Új megvilágításba tudjuk helyezni a múlt legnagyobb művészeinek teljesítményét, eszmei szempontból tartalmasabban, érzelmekkel telítettebben tudjuk csodálni elődeink technikai felkészültségét.” A hagyomány ilyen megőrzése teszi lehetővé egy minőségileg, esztétikailag új művészet létrehozását.

Örömmel üdvözöljük Mácza János munkáinak újabb két kötetét. Úgy gondoljuk, hogy Mácza tanulmányai, történeti érdekességükön, dokumentum értékükön túl, nyitottságukkal, problémák iránti fogékonyságukkal, érvelésük logikájával és rendszerével termékenyítően szólhatnak bele a napjainkban is továbbélő elméleti vitákba.

A két tanulmányt S. Nyíró József fordította, a Mácza életművében, a korabeli vitákban eligazító, információkban gazdag bevezetést és a jegyzeteket Botka Ferenc írta.

Kovács József

KENYERES ZOLTÁN: A LÉLEK FÉNYŰZÉSE Bp. 1983. Szépirodalmi K. 490 l.

Vajon lehet-e igazán eredményesen művelni az irodalomtörténetet a nyelvészet, esztétika, szociológia, történettudomány, lélektan, filozófia kutatásainak ismerete, alkalmazása nélkül? Hol kezdődik és hol végződik az, amit „irodalom”-ként kezelünk? Mit tekinthetünk tehát az irodalomtörténet tárgyának? Az esztétikailag értékes művekkel foglalkozva, vajon figyelmen kívül hagyhatjuk-e a kevésbé értékes, netán értéktelen, de bizonyos korszakban a közönségre nagy hatást gyakoroló írásokat? Külön kell és lehet-e választanunk ilyen értelemben az esztétikai és a történeti értéket? Megkerülhetők-e az ilyen és hasonló, irodalomelméleti igényű fogalmi tisztázások? Mindezeket a belső összefüggéseket hogyan világítják meg hagyományos irodalomtörténetírásunk tanulságai, s hogyan a modern, nemzetközi, elméleti irányzatok? Miként lehet egyszerre, ennyiféle igénynek ésszerűen eleget tenni az irodalomtörténetés mindennapi gyakorlatában? Ilyen és hasonló fogás kérdésekkel, szakterületünk talán legalapvetőbb és legkényesebb kérdéseivel szembesít Kenyeres Zoltán e második tanulmánykötete, szervesen folytatva az előző,

Gondolkodó irodalom (1974) gondolatmeneteit.

E feladatok nagy részét közvetlenül megfogalmazza, s válaszait, állásfoglalását is körvonalazza a bevezető fejezetben (*Bizunk az irodalomban!*), de a valódi felelet a kötet egészében rejlik. Olvashatjuk elméleti megközelítésben azt, hogy az irodalomtörténetet a fentiek értelmében „többszörös útkereszteződésben” állónak látja; s hogy vállalja, vállalja érvényesként ma is Horváth János véleményét, mely szerint az irodalom „írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével”. De válaszainak igazi, személyes meggyőződését, gyakorlatának hitelét magában hordozó változata maga a könyv felépítése, témáinak kiválasztása, elemzéseinek módszere, vagyis szemléletének megvalósítása, s mindettől elválaszthatatlan, egységes, sokszor szépírói vonzerővel bíró stílusa. Megfontoltságról tanúskodik az, ahogyan a gyűjtemény anyagát négy nagy fejezetre tagolja, egyszerűen csak római számokkal választva el ezeket egymástól, szemben előző kötete cím- és alcím-adásaival. Az ok, úgy véljük, szervesen kötődik a szerző problémafelvetéseihez, s megoldásainak belső logikájához. Az egyes nagy részek tartalma

hozza közel mindkettőt. Első pillantásra úgy látszik, hogy az I-gyel jelölt, összekapcsolt nyolc tanulmány az, amely kifejezetten irodalomtörténeti tárgyú, jellegű. Oláh Miklóssal, Forgách Ferencsel Thuróczy Jánossal, Bornemisza Péterrel foglalkozik, de találkoznak Széchényiről, Jush Zsigmondról, Cholnoky Viktorról, Csáth Gézáról írott esszéivel is. A II. rész – a legbővebb terjedelmű – voltaképpen a szemünk előtt irodalomtörténeté, avagy irodalomelméleti hagyománnyá változó műveket vesz számba: Déry Tibortól, Illyés Gyulától Sötér Istvánig; Lukács Györgytől Hamvas Bélaig. A III. fejezet az, amelynek Weöres Sándor áll a középpontjában, részben műveiről, részben a róla írott Bata Imre, Tamás Attila kötetekről szólva. A IV. csoportban pedig az élő irodalomra vonatkozó, összegező, áttekintő szemléket gyűjti egybe, illetve egyes írók pályáját, műveit elemzi, előtérben a pályakezdő szerzőkkel. Elsőkötetes költők egy csoportját méri fel értő figyelemmel; prózairodalmunk alakulásban levő térképét rajzolja fel; egy év olvasmányait illeszti egymás mellé, ahogyan éppen összekerülnek. Lengyel Péter, Balázs József, Esterházy Péter prózáját külön esszékben analizálja. Az elrendezés szembetűnő vezérelve I.-től IV.-ig a kronológia. De ezen belül hiábavaló lenne a részegységekre bontás okát akár tárgykörök, akár műfajok, akár módszerek különbségében keresni. Nem csupán arról van szó, hogy Kenyeres Zoltán nem kötelezte el magát egyik vagy másik korszak mellett. Inkább a már jelzett, s a bevezetőjében elméletileg változtatott felfogás gyakorlatra váltásának vagyunk tanúi.

Elsőként például annak, hogy a szerző, aki elvben azt hangsúlyozza, hogy az irodalomtörténetírás az irodalmi hagyomány minden irányt és változatot magábafoglaló folytonosságát birtokolja, s hogy az irodalomtörténet feladata a teljes hagyomány őrzése és jótékony működésének jelenbéli biztosítása; mindezt többféle módon érvényesíti saját munkásságában. Előző kötetétől eltérően, itt, a változatlanul előtérben álló élő irodalom mellett, XV., XVI., XIX. századi, századfordulóról való művekkel, egyéniségekkel is foglalkozik. S az egyes korszakok megragadásánál arra a rajzolóra emlékeztet, aki egy egész tájkép, például egy erdő körvonalait, arányait keresi, munkálja ki akkor is, amikor éppen egy-egy fa vagy falevel alakzatait adja vissza pontosan. Jó példa lehet erre akár a kötet egyik legkiválóbb esszéje, a Thuróczy Jánosról szóló *Az első magyar értel-*

miség). Nemcsak elmélyült, plasztikusan megformált portrét kapunk, amelyet a Mátyás utáni időszak történetírásának, s művelőinek társadalmi helyzetképe tesz teljesebbé, hanem a krónikák anyagának összetevőiről, korabeli és utókori közgondolkodásra gyakorolt hatásáról is tájékozódunk. Vagyis, miközben szigorúan és tárgyyszerűen a megadott évtizedekre, személyre, témakörre szegeződik a pillantás, aközben a forrásoktól a késő utódok gondolatainak távlataiig tartó ívet fogja át a szemlélet.

S akárcsak ugyanennél a tanulmánynál maradvá, kiemelhetők Kenyeres Zoltán gyakorlatának további jellegzetességei. Például az, hogy kiválasztott témáját, itt a *Chronica Hungarorum*-ot hányféle oldalról, hányféle eszközzel közelíti meg. Magát az írást, egyszerre tekintti a „korabeli észjárásbeli reprezentációk megőrzőjének”, olyan megnyilvánulásnak, amelyből a kor köznemességének önszemléletét, érték- és eszmevilágát rekonstruálhatjuk; s olyan műnek, amely révén nyomon követhető e nemzeti szemlélet belső ellentmondásossága, például az egymással homlokegyenest ellenkező: jámbor keresztényi, illetve barbár harci erények egyidejű szerepeltetése, az „etnikai indulat” megmutatkozása. A mű rétegeinek fölfejtésekor végigpillant a hun-szkíta monda kanyargós útján, a kancelláriai kitalálástól ennek a nép ajkára kerüléséig, ismét udvari történetírókig, majd az utóbbiakból merítő Heltaiig, romantikus írókig. E gondos különbségtévesztések számbavételével bogozza ki, tudóan és érzékenyen Thuróczy saját álláspontját, s a krónika szépirodalminak tekinthető jellemvonásait.

Ez a fajta, sokrétű elemzés mód, amely ugyanakkor szakszerű és józan egyszerűségű szintézizálásra irányul, szemléltetheti azt is, miként értelmezi irodalomtörténet és a többi, bevezetőjében felsorakoztatott tudományág termékeny kapcsolatát. Tapasztalhatjuk, hogy szinte észrevétlenül egyesíti, alkalmazza különböző szakterületek tanulságait; szövegek, eszmék forrásainak tisztázásától stilisztikai vizsgálatig; az írás „belső értékorientációs ellentétei”-nek társadalmi vonatkozásaitól a személyiség pszichikai vonásainak kitapintásáig. Még ha ez nem is mondható el a kötet minden egyes darabjáról – hiszen korszakuk, témájuk szerint is igen eltérőek – valamennyi esszéje jellemző a sokoldalú megvilágítás, az a törekvés, hogy a pontatlan megelevenítésből, anakronisztikus szemléletből eredő, akaratlan torzításokat kiigazítsa. A ma már távolibb, nehezebben

felidézhető korok világát, légkörét a Nyugat nagy esszéistái, s a műfaj angol klasszikusai módszerének folytatásával, egyéni finomításával hozza közel. Az 1831-es kolerajárvány elrettentő, érzékletes képei, az 1799 napon át láncraverten elviselt várfogságra emlékeztetés, s ezek mellett a nyolc gyermekének cseperedését ajtófélfára jegyeztető apa portréja együttesen teszi a Kazinczy-életművet hívebben megérthetővé. Egyben példázhatja a különböző szakismeretek alig látható apparátusát, szerves együttesét.

Feltűnhet az, hogy különös figyelemmel kíséri az irodalom határvidekeit: humanista történetírókat, Bornemisza prédikációit, Széchenyi naplóját, Justh esetében is a naplót, Kodolányi publicisztikáját. Minden esetben a társadalom közügyei felé forduló, a közéletre ható, vagy e határokat felmutató dokumentum is érdeklí azon túl, ami kifejezetten szépirodalomnak nevezhető. Elvi, elméleti álláspont is rejlik emögött: óvakodik szoros, merev határokat vonni az irodalomtörténet tárgya köré. Egy helyütt a „művelődés értékeiről” beszél, s bár itt szerepel a „rég Magyar” jelző is, újabb koroknál szintén megszívlelni valónak látszik e körülírás. Többek között azért is lehet fogékony és avatott tolmácsa és bírálója egészen újfajta műveknek, pályakezdő költőknek is, mert alapállása nemcsak lelkileg, érzékenysége szerint, hanem tudatosan, szakmailag vállaltan is: a nyitottság, az erre való törekvés.

Valamennyi fejezetben tapasztalhatjuk annak jelenlétét, amit ő a Horváth János-féle író-olvasó-mű „irodalmi alapviszony” felparcellázhatatlanságának nevez. Már a fent említett, művelődési értékek szem előtt tartásában is érvényesül ez, s megmutatkozik abban, hogy irodalomtörténeti múltunk műveinek újrakiadásával párhuzamosan foglalkozik velük. Vagyis közvetlenül szerepet vállal író és mű olvasóhoz közelebb hozásában. A minél tágabb értelmű közönség valódi szellemi birtokává akarja tenni e közös értékeket, kitágítva ható erejük körét a szakterületek művelőitől a nagyszámú olvasótáborig, mintegy megvalósítva, szemléltetve

írásainak egyik visszatérő szempontját, az értékorientációt.

Kenyeres Zoltán kötete jellegzetességeinek e felsorakoztatása persze nem teljes. Az eddig külön taglalt tulajdonságok együttesen jelennek meg, sűrűsödnek kialakított esszéformájában, stílusában. Írásait rendszerint igen drámai, megragadó képekkel indítja el. S már ezek a képek is, – egy bírálója találó megjegyzése szerint: „mini-esszék” – egyszerre hordozzák magukban a megidézett kor, személy, életmű gyújtópontjait, s ugyanakkor a szerző egyéniségét is. A tömörítés és megelevenítés eszközei egyben. Ha néhol hiányérzetünk támad az írásokat olvasva, az ennek a képkalkoló képességnek, erénynek túltengéséből ered. Például a Káinoky Lászlóról írott méltatásban. De még ez a momentum is elgondolkoztató, hiszen újra csak irodalomtörténeti alapkérdést hoz közel: hogyan és mennyire beszélhetünk fogalmi nyelven, törekedhetünk kizárólagos fogalmiságra oly nehezen körülkeríthető, lényegében művészi tárgyunkról, az irodalomról szólva? Kenyeres Zoltán könyve mindenesetre ékes érvelés az esszé mellett, amellett, hogy az irodalomtörténet tárgyi és fogalmi ismereteit személyiségével hitelesítheti igazán, s egyéni stílusával hozhatja közel az olvasóhoz.

A szerző, Vas Istvánról szólva, képet idéz. Közvetlen a világháború után, korgó gyomorral, fűtetlen tanteremben beszél a költő, szintén éhező, didergő diákoknak, irodalomról. S itt merül fel a Tóth Árpád által megfogalmazott gondolat: „Minék a lélek balga fényűzése?”. Innen a kötet címe, egybecsengően Kenyeres Zoltán egyéni válaszával, egyben hitvallásával: „az irodalom nem politikai és erkölcsi propagandamunka, hanem igenis a lélek fényűzése, de olyan fényűzés, ami nélkül talán nem is érdemes élni.” Ez a fajta, teljes élet- és történelmi helyzettel való szembesítés, s az egész irodalomra, irodalomtörténetre vonatkozó, jól megfontolt, határozott állásfoglalás a kötet alapvető erénye, tartalmának summázata.

Széles Klára